

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ»**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури
PO1-M20z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Кушнір Анастасія Віталіївна

Керівник: **Горбатюк О. В.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри педагогіки та
управління навчальним закладом

Рецензент: **Мєлекєсцева Н. В.**,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Проблема феномену толерантності в науковій літературі.....	7
1.2. Структура толерантності особистості.....	16
1.3. Характеристика толерантності учнів початкових класів.....	19
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	32
2.1. Виховання толерантності в молодших школярів засобами художніх творів для дітей.....	32
2.2. Педагогічні умови формування толерантності молодших школярів у процесі роботи з творами літератури для дітей.....	40
2.3. Організація, зміст і перевірка ефективності експериментального дослідження.....	44
2.3.1. Констатувальний експеримент.....	44
2.3.2. Формувальний експеримент.....	53
2.3.3. Контрольний експеримент.....	56
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

В умовах Нової української школи одним із актуальних напрямів виховного процесу початкової школи є виховання толерантної особистості. Актуальність проблеми виховання толерантності як однієї з базових якостей гуманної особистості пов'язана з тим, що сьогодні перед суспільством постають цінності і принципи, необхідні для його загального виживання і вільного розвитку, серед яких – стратегія ненасильства та терпимості до чужої позиції, цінностей, культури, ідеології, необхідності до взаємного порозуміння, пошуку компромісів у вирішенні будь-яких питань. Тому основою цивілізованих стосунків мають стати здатність до гуманної поведінки у стосунках з різними людьми, уміння відстоювати свої права і свободи, не порушуючи при цьому права і свободи інших, готовність до конструктивної взаємодії та взаєморозуміння з людьми, незалежно від їхніх поглядів і поведінки.

Молодший шкільний вік – це період, коли дитина потрапляє у колектив (однолітків чи дорослих), де зав'язуються взаємостосунки із представниками різних мікросоціумів, із різними традиціями, поглядами, життєвим досвідом і формуються комунікативні здібності, тому природньо, що саме на цьому етапі розвитку дитини актуалізується питання виховання толерантних взаємовідносин.

Дослідженню проблеми толерантності присвятили свої праці Л. Бобовникова, В. Гараджа, О. Грива, В. Гуцу, О. Довгополова, Є. Зеленов, В. Золотухін, Ю. Іщенко, Л. Кияшко, О. Кресін, В. Малахов, З. Мубінова, В. Новік, Є. Рашковський, О. Сіман, Г. Скубашевська, Е. Соловійов, В. Тишков, М. Уолцер, П. Ульріх, М. Шимановський, О. Яцій та інші науковці. Зазначимо, що сучасні дослідники не мають єдиного погляду на зародження, джерела, історію та зміст толерантності.

Узагальнення й аналіз науково-методичної літератури, результатів наукових досліджень щодо виховання толерантної поведінки молодших

школярів дали змогу з'ясувати, що у вагомих за теоретичними і прикладними здобутками працях залишається поза увагою ґрунтовне вивчення проблеми виховання толерантних взаємостосунків молодших школярів, зокрема засобами художніх творів для дітей. Таким чином, **актуальність** окресленої проблеми, її недостатня деталізація в сучасній педагогічній теорії і практиці зумовили вибір теми дипломної роботи.

Мета дослідження – описати систему роботи з творами літератури для дітей, спрямовану на виховання толерантності в учнів початкових класів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) на основі аналізу наукової літератури обґрунтувати зміст понять «толерантність», «толерантність молодшого школяра», з'ясувати структуру толерантності особистості молодшого школяра;

2) схарактеризувати особливості виховання толерантності на уроках літературного читання в початковій школі;

3) укласти перелік творів для дітей для виховання толерантності;

4) описати методику роботи з творами дитячої літератури для виховання толерантної особистості молодшого школяра;

5) експериментально перевірити ефективність розробленої системи роботи для виховання толерантності молодших школярів на уроках літературного читання.

Об'єктом дослідження є процес виховання толерантності учнів початкових класів, а його **предметом** – особливості виховання толерантності в молодших школярів під час роботи з художніми творами для дітей.

Гіпотеза дослідження: виховання толерантності в молодших школярів буде ефективним за таких умов:

1) врахування психологічних особливостей молодшого шкільного віку;

2) формування навичок толерантної поведінки, позитивного ставлення до себе та інших людей;

3) створення толерантного виховного середовища;

4) впровадження в освітній процес початкової школи системи роботи з виховання толерантної особистості учнів на уроках літературного читання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел; аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних і емпіричних даних; бесіди з учнями та вчителями; метод спостереження, вивчення й узагальнення передового досвіду вчителів-практиків. Основним методом став педагогічний експеримент, під час якого використовувались методи статистичної обробки даних.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження здійснювалося на базі Дністрівського навчально-виховного комплексу «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» Кельменецької селищної ради Дністровського району Чернівецької обл. (2020-2021 н.р.).

Наукова новизна роботи полягає у спробі пошуків ефективних засобів виховання толерантної особистості учнів початкових класів у процесі роботи з творами літератури для дітей.

Практичне значення дипломної роботи: результати дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів на уроках літературного читання та студентами спеціальності 013 Початкова освіта під час проходження педагогічної практики.

Апробація роботи. Основні положення й результати дослідження апробовано під час участі в міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, студентських конференціях, обговорено на заняттях наукової проблемної групи «Актуальні проблеми методики викладання української та іноземної мови в початкових класах» та на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020-2021, 2021-2022 н. р.).

З теми дослідження опубліковано статтю «Ігри як засіб виховання толерантних взаємостосунків молодших школярів» у збірнику наукових

праць «Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи» (Випуск 5, 2021).

Структура й зміст роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи – 76 сторінок.

Зміст роботи. У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет наукових спостережень, методи вивчення матеріалу, гіпотезу, новизну, практичне й теоретичне значення отриманих результатів.

У **першому розділі** «Науково-теоретичні засади виховання толерантності у здобувачів початкової освіти» розкрито значення поняття «толерантність», визначено її структуру, схарактеризовано толерантність особистості молодшого школяра, описано її компоненти.

У **другому розділі** «Система роботи з виховання толерантної особистості здобувача початкової освіти на уроках літературного читання» наголошено на можливостях уроків літературного читання для розвитку толерантності молодших школярів, описано методику роботи з творами дитячих авторів, спрямованими на виховання толерантності учнів початкових класів, обґрунтовано результати експериментального дослідження.

У **висновках** подано підсумки здійсненого теоретичного й емпіричного дослідження.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження виховання толерантності у здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання дозволяють зробити такі висновки.

1. Аналіз джерельної бази дослідження толерантності виявив, що толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм поведінки. У такій інтерпретації толерантність означає визнання прав іншого, сприйняття іншого як собі рівного, що претендує на розуміння і співчуття, готовність прийняти представників інших народів і культур такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і поваги.

2. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, вікових і психологічних особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку було виокремлено структурні компоненти толерантності.

У структурі толерантності особистості молодшого школяра нами виокремлено такі компоненти: психофізіологічний, мотиваційно-ціннісний, етико-комунікативний, емоційно-емпатійний, когнітивний, поведінковий і рефлексивний. Дослідження показують, що толерантність – явище багаторівневе, проявляється в різних формах та може бути зумовлюватися будь-якими психологічними якостями особистості.

3. З'ясовано, що виховання толерантної особистості молодшого школяра – це цілеспрямована діяльність, спрямована на формування і розвиток особистості, якій притаманні терпимість, контактність, поступливість, емоційна стабільність, емпатія, вміння прийти на допомогу та свідома соціальна активність у взаєностосунках з оточуючими.

Сформованість у молодших школярів толерантності розглядається як інтегративне особистісне утворення, що характеризується наявністю в учнів знань про норми і правила терпимої поведінки, позитивного їх переживання як спонуки до певних дій, умінь реалізовувати такі дії у взаємодії з однолітками без зовнішнього регулювання.

4. Проаналізовано особливості молодшого шкільного віку у контексті виховання толерантних взаємин учнів початкової школи. З'ясовано, що провідним чинником, який впливає на виховання толерантних взаємин молодших школярів, є їхнє включення в толерантне середовище як особливий соціальний простір, для якого характерними є соціальна й культурна структурованість, наявність ключових осіб (педагогів), значне зростання інформаційних потоків пізнавального й загальнокультурного характеру.

5. Визначено, що процес виховання толерантних взаємин учнів початкових класів повинен будуватися педагогом з урахуванням специфіки молодшого шкільного віку, мати цілеспрямований, комплексний характер і ґрунтуватися на дотриманні низки основоположних принципів, що забезпечують реальну дієвість у формуванні толерантності молодших школярів.

6. Описано педагогічні умови, за яких виховання толерантних взаємостосунків у дітей молодшого шкільного віку буде ефективним. Це такі: врахування психологічних особливостей молодшого шкільного віку; формування навичок толерантної поведінки, позитивного ставлення до себе та представників інших культур; створення толерантного виховного середовища; впровадження в освітній процес початкової школи системи роботи з виховання толерантності засобами художніх творів для дітей.

7. Проведено експериментальну роботу, яка передбачала три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Під час констатувального етапу дослідження було виявлено рівень сформованості толерантності молодших школярів, зокрема високий рівень сформованості толерантності мають 15% учнів експериментального класу та 20% учнів контрольного класу; достатній – 30% учнів експериментального класу та 32% учнів контрольного класу; середній – 35% учнів експериментального класу та 32% учнів контрольного класу; низький – 20% учнів експериментального класу і 16% учнів контрольного класу.

Дослідження показало, що рівень толерантності учасників експерименту задовільний, проте потребує удосконалення форм та методів роботи з молодшими школярами, створення толерантного виховного середовища, врахування вікової специфіки формування толерантності.

8. На формувальному етапі дослідження розроблено систему роботи з виховання толерантної особистості молодших школярів засобами художніх творів для дітей з урахуванням вікових та психологічних особливостей молодшого шкільного віку, дотримання низки основоположних принципів, що забезпечують реальну дієвість у формуванні толерантності молодших школярів.

Розроблена система роботи включала три етапи: інформаційний, ціннісно-орієнтаційний, конструктивно-осмислювальний, які забезпечували виховання толерантності молодших школярів.

9. Згідно з розробленою системою роботи з виховання толерантності на уроках літературного читання молодші школярі працювали з дібраними нами художніми творами. Це твори, які відповідають віковим особливостям молодших школярів, характеризуються захопливим сюжетом, динамікою подій, які інтригують, спрямовують увагу на сприймання змісту, викликають емоційний відгук у дітей, збагачують їхній життєвий досвід школярів. Зазначимо, що ці твори є прикладом толерантної поведінки, але при цьому не містять прямих моральних указівок, а мають прихований виховний вплив. У процесі роботи з дитячою книгою особливу увагу звертали на героїв дитячих художніх творів, їхні вчинки, мотиви, наслідки дій для інших, порівнювали їх характер, проводили аналогії.

10. Під час контрольного зрізу здійснено повторну діагностику сформованості толерантності молодших школярів в експериментальній та контрольній групах, яка показала, що після проведення формувальної частини експерименту підвищився цей рівень в учнів експериментального класу. У контрольному класі суттєві зміни не відбулися, зокрема високий рівень сформованості толерантних взаємостосунків мають 30% учнів

експериментального класу та 20% учнів контрольного класу; достатній – 40% учнів експериментального класу та 32% учнів контрольного класу; середній – 25% учнів експериментального класу та 37% учнів контрольного класу; низький – 5% учнів експериментального класу і 11% учнів контрольного класу.

Отже, результати дослідження довели, що використання художніх творів дитячої літератури дозволило збагатити емоційний, життєвий досвід вихованців, розширити їхні уявлення про толерантність, толерантну особистість, показати приклади толерантних вчинків, толерантної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Е. В., Братченко С. Л. Психологические основы толерантности учителя // Монологи об учителе. Санкт-Петербург : СПБАППО, 2003. С. 165-172.
2. Антипова Е. Полікультура і толерантність у системі освіти // Психолог. 2004. № 18-19. С. 2-4.
3. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. 120 с.
4. Безкоровайна О. В. З педагогікою толерантності в третє тисячоліття // Педагогіка толерантності. 2003. № 3. С. 4- 11.
5. Береговий Я. А. Педагогіка толерантності // Педагогіка толерантності. 2003. № 1. С. 4-8.
6. Бех І. Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості // Початкова школа. 2001. №12. С. 12-16.
7. Бирко Н. М. Педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкової школи // Освіта та педагогічна наука. 2014. №1. С. 51-56.
8. Бичко Т. В. Принцип толерантності: морально-етичне виховання // Позакласний час. 2007. № 9. С. 123-124.
9. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 20 с.
10. Вишневська Л. Деякі аспекти методології толерантності // Рідна школа. 2003. № 4. С. 43-45.
11. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях // Рідна школа. 2007. № 3. С. 4-6.
12. Вульффов Б. З. Воспитание толерантности: сущность и средства // Внешкольник. 2002. № 6. С. 12-16.

13. Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Одеса : Юрид. л-ра, 2010. Вип. 52. С. 280-289.
14. Герасимов С. Педагогические средства воспитания толерантности у детей младшего школьного возраста: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.01. Архангельськ, 2004. 19 с.
15. Гончаренко Л. А., Кузьменко В. В. Виховання толерантності – запорука діалогу культур // Педагогіка толерантності. 2004. № 4. С. 11-14.
16. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. Київ : ПАРАПАН, 2005. 227 с.
17. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти». Київ, 2008. 32 с.
18. Гурова Т. Ю. Аналіз структури толерантності молодшого школяра // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Зб. наукових праць: Вип. 5 (40). Луганськ : Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, 2011. С. 84-95.
19. Гурова Т. Ю. Виховання толерантності молодших школярів як цілеспрямований педагогічний процес // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2011. Вип. 13 (66). С. 227-233.
20. Гурова Т. Ю. Зміст і значення виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і 91 загальноосвітній школах. Вип. 14 (67). Запоріжжя, 2011. Ч. 2. С. 271–276.
21. Гурова Т. Ю. Розробка поняття «толерантність» в зарубіжній літературі // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. Зб. статей : Вип. 29. Ялта : РВВ КГУ, 2011. Ч. 2. С. 168-171.

22. Гурова Т. Ю. Роль вчителя у вихованні толерантності молодших школярів // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні : європейський вектор», (10-12 березня 2011 р.), м. Ялта. Зб. статей : Ч.4. Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. 208 с.
23. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листоп. 1995 р. // Віче. №11 (128). 2002. С. 12-13.
24. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи. 2018. № 4 (вкладка). С. 1-16.
25. Добрянська С. А. Виховання толерантності в учнів початкової школи. URL: naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/17/9 (дата звернення: 12.07.2021).
26. Довгополова Я. В. Толерантність як ціннісна парадигма // Педагогічні шляхи реалізації загально-європейських цінностей у системі освіти України. Харків, 2005. С. 85-91.
27. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. 2-ге вид. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
28. Єлькіна В. В. Формування творчої толерантності майбутнього педагога // Таврійський вісник освіти. 2011. №4(36). С. 216-220.
29. Исаева О. В. Воспитание толерантности у студентов в образовательном процессе вуза: автореф. дис ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Оренбург, 2004. 21 с.
30. Канішевська Л. В., Сухопара І. Г. Формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності: теорія і практика : монографія. Київ : Компринт, 2017. 403 с.
31. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 352 с.

32. Качак Т. Б. «Дитина і книгочитання» у сучасному світі знань: актуальні проблеми. URL: http://www.urccyl.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=88%3A-&catid=7%3Apubiltsystychni&Itemid=29&lang=uk (дата звернення: 21.03.2021).
33. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: літературознавчі та науково-методичні статті, рецензії. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.
34. Кислова В. П. Формування толерантності особистості школяра. Київ : Вид-во ім. М.П. Драгоманова, 2009. 129 с.
35. Койкова Е. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору: автореф. дис.. канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2008. 22 с.
36. Койкова Е. І. Визначення поняття «толерантність» у різних словникових джерелах // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном», 8-9 листопада 2007 р., м. Горлівка, 2007. С. 195-201.
37. Короткий політологічний словник / уклад.: Л. М. Акімова, В. С. Алікін, О. В. Бабкіна; ред. С. Г. Рябов, З. І. Тимошенко. Київ : РОВО «Укрвузполіграф», 1991. 96 с.
38. Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності учнів загальноосвітньої школи : навчальний посібник. Херсон : РІПО, 2006. 92 с.
39. Лекторский В. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. 1997. № 11. С. 46-54.
40. Логвіненко А. Ю. Аналіз сутності поняття «толерантність» у сучасній педагогіці // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2013. № 23 (276). С. 51-55.
41. Миракян З. Х. Проблема толерантности в межличностном общении. URL: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2009/VI/uch_2009_VI_0_0016.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

42. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
43. Ненько І. Я. Толерантність означає не просто терпіти «інакшість», а відчувати задоволення від сусідства з нею // Педагогіка толерантності. 2001. №1. С. 132-135.
44. Нечерда В. Проблема виховання толерантності особистості в контексті профілактики дитячої бездоглядності // Рідна школа. 2009. №5-6. С. 54-56.
45. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.11.2020).
46. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
47. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький: ХІСТ, 2012. № 5. С. 159-163.
48. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. 2-ге вид., доповн. і переробл. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
49. Психология: словарь / авт.-сост. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
50. Савченко О. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект // Початкова школа. 2014. № 9. С. 4-7.
51. Савченко О., Андрусич О. Вчимося толерантності // Учитель початкової школи : науково-методичний журнал. 2014. № 9 (16). Вересень. С. 4-8.
52. Саєнко Т. Г. Вчити бачити світ крізь призму толерантності // Педагогіка толерантності. 2000. № 1. С. 11-13.

53. Скрябина О. Педагогические условия формирования коммуникативной толерантности у старшеклассников: автореф. дис.. канд. пед. наук: 13.00.01. Кострома, 2000. 20 с.

54. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.

55. Сухопара І. Г. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до виховання толерантності в учнів початкових класів // Акмеологія – наука ХХІ століття : матеріали ІІІ Міжнародної наук.-практ. конфер. / заг. ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 156-159.

56. Сухопара І. Г. Формування у молодших школярів толерантності як соціально-ціннісної якості особистості: теоретичний аспект // Наукові праці. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 8 (168). Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. С. 227-231.

57. Тарасишина О. М. Поняття толерантності в політичній і правовій культурі // Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип. 29. С. 58-62.

58. Тернопільська В. І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку // Нові технології навчання: наук.- метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2014. Вип. 82, Част. І. С. 66-71.

59. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 та 3-4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.

60. Тодоровцева Ю. В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації. Одеса : СВД Черкасов М.П., 2004. 90 с.

61. Толкачова А. С. Толерантність як психолого-педагогічна проблема // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ. 2016. № 3. С. 181-187.

62. Троїцька О. М. Діалог і толерантність у культурно-освітньому просторі вищої школи: монографія. Мелітополь: Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2016. 312 с.

63. Троїцька О. М. Методологічні орієнтири інтеграції толерантності в культурно-освітній простір // «Грані»: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. № 4 (108). 2014. С. 40-44.

64. Троїцька О. М. Толерантність як діалогічна універсалія: філософські аспекти збагачення культурного поля // «Грані»: 97 науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. № 6 (122). 2015. С. 42-47.

65. Тугай В. М. Особливості виховання толерантних взаємин молодших школярів // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2015. Вип. 51. С. 134-142.

66. Українська мова та читання : підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. В. Вашуленко. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 144 с.

67. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання / Наталія Богданець-Білоskalенко. Київ : Грамота, 2019. 144 с.

68. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). (Частина 1) / В. І. Наумчук, М. М. Наумчук, Н. Я. Коник. Тернопіль : Астон, 2019. 144 с.

69. Українська мова та читання : підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 // О. Я. Савченко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.

70. Українська мова та читання : підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2 / О. В. Вашуленко. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

71. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 : Читання / Наталія Богданець-Білоskalенко, Юлія Шумейко. Київ : Грамота, 2020. 160 с.

72. Українська мова та читання : підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 // О. Я. Савченко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
73. Український тлумачний словник. URL: <http://language.br.com.ua/> (дата звернення: 12.11.2020).
74. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. Київ : Абріс, 2002. 742 с.
75. Хомяков М. Б. Толерантность: парадоксальная ценность // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. №4. С. 23-26.
76. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Тетяна Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
77. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 3, 4 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Тетяна Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 192 с.
78. Черкасов В. Ф. Вплив толерантності на формування естетичної культури молоді Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : «Педагогічні науки». Кіровоград, 2012. Вип. 106. С. 121-128.
79. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2000. № 2. С. 154-170.
80. American Heritage Dictionary. URL: [//www.ahdictionary.com/](http://www.ahdictionary.com/) Bibliograficheskiy spisok (дата звернення: 23.05.2021).